

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ. РОЗВИТОК ОСВІТИ, НАУКИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Історія України, 9 клас

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук;

Андрій ФЕДУРУК, студент факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Мета:

- визначити особливості розвитку української культури кінця XVIII – першої половини XIX ст., охарактеризувати основні досягнення українців у галузі освіти, науки та літератури; повторити й узагальнити знання з української літератури;

- розвивати в учнів уміння працювати з документами, таблицями, складати порівняльну характеристику та зіставляти інформацію з різних історичних джерел;

- виховувати в учнів естетичні смаки й уподобання.

Цільові завдання:

- визначати особливості розвитку культури України кінця XVIII – першої половини XIX ст.;

- порівнювати розвиток освіти на українських землях під владою Австрійської та Російської імперій;

- охарактеризувати основні досягнення української науки цього періоду;

- розкрити здобутки тогочасної української літератури.

Навчально-методичне забезпечення: підручник Історія України: підруч. для 9 класу загальноосвіт. навч. закладів / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Харків : Вид-во «Ранок», 2017. – 288 с.: іл.; Святокум О. Є. Історія України. 9 клас: зошит для контролю навчальних досягнень учнів. – Харків : Вид-во «Ранок», 2017. – 48 с.; Атлас Історія України 9 клас. – Картографія: контурна карта; ілюстрації архітектурних пам'яток та історичних постатей. Коляда І. А. Історія України: кінець XVIII – початок XX ст.: навчальний посібник для середньої школи: 9 клас / І. А. Коляда; заг. ред. О. П. Реєнта // Мін-во освіти України, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К. : Україна, 2001. – 289 с.; Коляда І. А. Історія України. 9 клас : навч.-метод. посібник для вчителів / І. А. Коляда. – К. : Аконт, 2006. – 494 с.,

Основні поняття, терміни, назви: університет, класицизм, романтизм, бурлеск, трагесті.

Основні дати та події: 1805 р. – відкриття Харківського університету; 1834 р. – заснування Київського університету; 1840 р. – видання в Петербурзі «Кобзаря» Т. Шевченка.

Історичні постаті: Т. Осиповський, М. Остроградський, В. Каразін, М. Максимович, М. Косто-

маров, О. Ходнеєв, М. Бекетов, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, П. Куліш, М. Гоголь, П. Гулак-Артемівський, Т. Шевченко, М. Устиянович.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація знань та мотивація діяльності.

Вступна бесіда вчителя:

- *Пригадайте, в яких умовах розвивалась українська культура в другій половині XVIII ст.?*

Учень. В Україні у другій половині XVIII ст. відбувався процес подальшого наступу російського уряду на автономію Гетьманщини, що завершилось ліквідацією інституту гетьманства та Запорозької Січі. Усе це не могло не вплинути на розвиток усіх галузей української культури.

Учитель. Які риси вирізняли розвиток освіти?

Учень. В Україні у другій половині XVIII ст. склалася багаторівнева система освіти, завдяки якій зростав рівень освіченості різних верств населення, а разом із цим і значущість національної культури в системі європейської культури. Львівський університет, Києво-Могилянська академія як осередки розвитку філософії, науки, мистецтва склали фундамент вищої освіти в Україні, сприяли формуванню світоглядних орієнтирів сучасників, засвоєнню та укоріненню прогресивної світової суспільної думки, посиленню значущості національних досягнень.

Учитель. Назвіть імена видатних представників української культури другої половини XVIII ст.

Учень. Видатними представниками цього періоду були І. Некрашевич, Григорій Сковорода, М. Тереховський і М. Амбодик-Максимович, А. Веделя, Д. Бортиянський та Д. Левицький.

Учитель. Які нові явища вирізняли розвиток літератури другої половини XVIII ст.?

Учень. Цікавим явищем тогочасної літератури став розвиток української історико-мемуарної прози. Важливе місце в літературі другої половини XVIII ст. займають поетичні твори.

Учитель. Які архітектурні стилі переважає в Україні у цей період?

Учень. У цей період активно розвивається українське бароко, а у середині XVIII ст. в україн-

ську архітектуру прийшов новий західноєвропейський стиль рококо.

Учитель. Отже, українська культура другої половини XVIII ст. продовжувала розвиватися. Але вже наприкінці століття українська культура починає втрачати свій самобутній характер, її видатних представників було інтегровано до російської культури, а вона сама стала набувати рис провінційної. Також залежність західноукраїнських земель від імперії Габсбургів теж зумовило її особливості в подальшому розвитку, які ми розглянемо на уроці.

II. Засвоєння нових знань.

План уроку

1. Умови розвитку культури на українських землях.
2. Освіта.
3. Наука.
4. Література.

1. Умови розвитку культури на українських землях.

Під час розгорнутої характеристики з використанням структурної схеми та схеми еволюції, порівняльної таблиці вчитель окреслює особливості та умови розвитку культури в українських землях кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Основні умови розвитку культури України кінця XVIII ст. – першої половини XIX ст. визначались такими змінами:

- по-перше, становленням модерної української культури, що припадає на період українського національного відродження;
- по-друге, перебуванням українських земель під владою Австрійської та Російської імперій;
- по-третє, початком промислової революції.

Негативно позначалися на розвитку культури в українських землях у складі двох імперій кінця XVIII – першої половини XIX ст.:

- по-перше, відсутність власної державності;
- по-друге, національне гноблення;
- по-третє, імперські кордони, що роз'єднували єдину етнічну українську територію;
- по-четверте, від'їздом талановитих українців, змушених через відсутність умов реалізувати себе на Батьківщині шукати кращих можливостей в імперських столицях.

Національно-культурна політика Російської імперії у Наддніпрянській Україні поєднувала заходи, які здійснювалися жорстокими адміністративними засобами:

- по-перше, русифікації;
- по-друге, культурної асиміляції.

Отже, Наддніпрянська Україна під російською владою перетворювалася на одну з пересічних провінцій імперії. Тому багато досягнень тогочасних українських культурних діячів зараховували до російської культури.

Розкриваючи ознаки розвитку культури на західноукраїнських землях, учитель використовує, наприклад, міркування:

У складних умовах розвивалася культура на західноукраїнських землях, підпорядкованих австрійським Габсбургам. У чому це виявлялось? Так, українці потерпали від онімечування, яке поєднувалося з полонізацією у Східній Галичині, мадяризацією в Закарпатті та румунізацією в Північній Буковині. Оскільки у складі Австрійської імперії за західноукраїнськими землями зберігалось другорядне становище щодо інших провінцій, тому русинські культурні діячі змушені були шукати можливості прояву своїх здібностей за межами рідного краю.

Разом з тим, денаціоналізації та асиміляції галицьких і закарпатських українців чинила опір греко-католицька церква.

Отже, онімечення, полонізація і мадяризація українців у складі Австрійської монархії негативно впливали на розвиток української культури, спричинивши процеси денаціоналізації та асиміляції.

Таблиця

	Українські землі у складі Російської імперії	Західноукраїнські землі у складі Австрійської імперії
Спільне	<ul style="list-style-type: none"> • Русифікація та асиміляції української культури жорстокими адміністративними засобами; • культурні діячі Наддніпрянської України змушені були шукати можливості прояву своїх здібностей за межами рідного краю 	<ul style="list-style-type: none"> • Онімечування, полонізація у Східній Галичині, мадяризація в Закарпатті та румунізація в Північній Буковині; • русинські культурні діячі змушені були шукати можливості прояву своїх здібностей за межами рідного краю
Відмінне	Денаціоналізації та асиміляції українців у складі Росії православна церква опору не чинила	Денаціоналізації та асиміляції галицьких і закарпатських українців чинила опір Українська греко-католицька церква

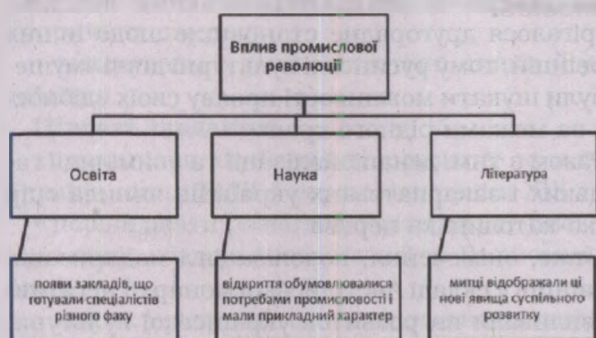
Завдання учням: занотувати у зошити таблицю.

Використовуючи прийом доведення та логічно-структурну схему, учитель формує уявлення в учнів про вплив промислової революції на розвиток культури.

Учитель. Значний вплив на всі сфери суспільного життя і, зокрема, на культуру мав початок промислової революції. Так, вона спричинила зміни у формах освіти, пов'язані зі зростанням потреби в спеціалістах різного фаху; у науці значна кількість відкриттів мали прикладний характер, обумовлений потребами тогочасного життя. Письменники й художники у своїх творах зверталися до нових явищ суспільного розвитку.

Так, початок промислової революції мав значний вплив на зміни у формах освіти, появи закладів, що готували спеціалістів різного фаху; у науці, відкриття обумовлювалися потребами промисловості й мали прикладний характер; у літературі, митці відображали ці нові явища суспільного розвитку.

Схема

Завдання учням: занотувати у зошити схему.

2. Освіта.

Ознайомлення учнів із розвитком освіти вчитель організує під час **розповіді з використанням ієрархічної схеми та хронологічної таблиці:**

Наприкінці XVIII ст. в Наддніпрянщині становище у сфері початкової освіти було складним. Унаслідок зубожіння селян закривалися школи, а уряд ними не опікувався. За імперською реформою системи освіти 1803 р. в Наддніпрянщині створювалися навчальні заклади трьох типів. Початкові парафіяльні училища, де навчали закону Божого, арифметики й грамоти, були призначені для дітей представників нижчих верств населення. Початкові повітові училища призначалися для дітей «купців, ремісників та інших міських обивателів». У гімназіях навчалися діти дворян, чиновників та багатих купців. У 1850 р. у всіх початкових навчальних закладах Наддніпрянщини навчалось лише 67 тис. учнів. Більшість населення залишалася неписьменною.

Середню освіту надавали гімназії, навчання в яких було платним. Лише їх закінчення забезпечувало право вступу до університету або на державну службу. Вихідців із кріпосних селян до гімназій та вищих навчальних закладів не

приймали. Протягом першої половини XIX ст. в Наддніпрянщині діяло 19 гімназій, де навчалось 4 тис. учнів.

На початку XIX ст. в Наддніпрянщині з'явилися перші професійні школи – ремісничі училища, фельдшерські школи, училища торговельного мореплавства, садівництва, виноробства, бджільництва тощо.

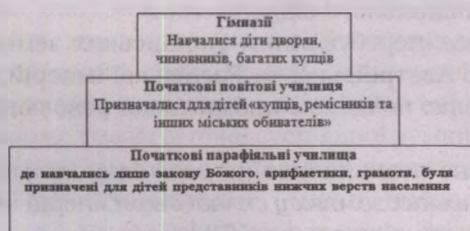
Проміжну ланку між середніми та вищими навчальними закладами становили ліцеї, які у своєму дев'ятирічному курсі поєднували гімназичну та університетську програми: Волинський ліцей у Кременці (1805 р.), Рішельєвський ліцей в Одесі (1818 р.), Гімназія вищих наук у Ніжині (1820 р.).

Єдиним вищим позастановим навчальним закладом до 1817 р. залишалася Києво-Могилянська академія. Спеціальним рішенням уряду в 1817 р. її ліквідували й створили замість неї духовну академію, що надавала лише вищу богословську освіту.

Перший вищий навчальний заклад нового типу – університет – було відкрито, як ви вже знаєте, у 1805 р. у Харкові. Він мав словесний (історико-філологічний), юридичний, математичний і медичний факультети. Протягом 1805–1851 рр. у ньому здобули вищу освіту 2,8 тис. осіб. У 1834 р. був відкритий Київський університет Св. Володимира, який мав філософський та юридичний факультети. Навчання в університетах тривало чотири роки.

Використовувати українську мову в усіх навчальних закладах Наддніпрянщини було заборонено.

За імперською реформою системи освіти 1803 р. в Наддніпрянщині створювалися навчальні заклади трьох типів:

Поч. XIX ст.	Поява перших професійних шкіл
1803 р.	За імперською реформою системи освіти в Наддніпрянщині створювалися навчальні заклади трьох типів
1805 р.	Університет у Харкові
1805 р.	Волинський ліцей у Кременці
1817 р.	Перетворення Києво-Могилянської академії на духовну академію
1818 р.	Рішельєвський ліцей в Одесі
1820 р.	Гімназія вищих наук у Ніжині
1834 р.	Університет Св. Володимира у Києві

Завдання учням: занотувати у зошити схему.

Харківський університет

Університет св. Володимира у Києві

Центри освіти

Університет св. Володимира у Києві

Перша будівля Рішельського ліцею

Використовуючи **пояснення**, учитель розкриває зміст терміна «університет».

Університет (від латин. – сукупність) – вищий навчально-науковий заклад, до складу якого входить кілька факультетів, де викладається певний цикл споріднених наукових дисциплін.

Завдання учням: занотувати у зошити визначення терміна.

Уявлення про засновника університету у Харкові вчитель формує, використовуючи **історико-біографічний портрет**, а також **портретного зображення**.

Учитель. «Блажен уже стократно, що випадок дав мені можливість зробити хоча б найменше добро любій моїй Україні...» – вважав уродженець маєтку Кручик Богодухівського повіту на Харківщині В. Каразін.

1804 р. Василь Назарович Каразін почав активно втілювати задум про створення Харківського імператорського університету. Він умовив місцеве дворянство підтримати ідею заснування вищого навчального закладу. Вони спільними зусиллями зібрали для цього 400 000 рублів. Інші пожертвування (купецтва і громадян катеринославського дворянства та інших) були отримані завдяки впливу Василя Назаровича, що залучив

до цієї справи видатних діячів. Він був переконаний, що Харків має стати новими Афінами. Але через немилість царя Василь Каразін був відсторонений від справ університету, навіть на церемонію відкриття засновника не запросили.

Василь Назарович Каразін свою невичерпну енергію реалізовував у різних галузях: був ученим, громадським діячем, педагогом, просвітителем, засновником першої в Україні школи для кріпаків і першої в Європі метеорологічної станції, автором численних праць з хімії, астрономії, селекції.

Завдання учням: скласти план історичного портрета.

Уявлення про відкриття університету у Києві вчитель формує, використовуючи **образну розповідь**.

Учитель. 15 липня 1834 р., у день св. Володимира, відбулося урочисте відкриття університету. О 9 годині ранку всі члени університетської спільноти, серед яких були і три щойно зараховані студенти, відвідали Києво-Печерську лавру, де богослужіння провів митрополит Київський Євгеній. Після літургії всі повернулися до університетського будинку, орендованого у І. Корта. Присутні на урочистостях, серед яких був і ректор Київської духовної академії архієпископ Інокентій (Борисов), заслухали укази царя про заснування університету і введення в дію його Тимчасового статуту. З промовою виступив куратор Київського навчального округу Є. Ф. фон Брадке. З глибокою вдячністю за надану імператором можливість здобувати світську вищу освіту у Києві висловились губернські предводителі дворянства Київщини, Волині, Поділля. Напередодні прибулий до Києва ректор М. О. Максимович уручив митрополиту Євгенію (Болховитінову), генерал-фельдмаршалу Остен-Сакену, Київському генерал-губернатору Левашову дипломи Почесних членів університетської спільноти. З рук генерал-фельдмаршала Остен-Сакена три студенти отримали шпаги – символ дворянської (рицарської) приналежності.

Професор кафедри ботаніки Московського університету Михайло Олександрович Максимович (1804–1873), полтавчанин, став першим ректором університету.

Завдання учням: занотувати дату відкриття університету у Києві.

Самостійна робота з джерелами:

З указу про заснування університету у Харкові (1803 р.):

«Університет належатиме до числа вищих училищ в імперії, для підготовки юнацтва до громадських державних посад.

На цій підставі в Харківському університеті викладатимуться всі ті науки, які відкривають шлях до достойного посідання місць різних звань громадянина і вірогідданого...

...Постачати урядові, присутственні, казенні і в закордонній справі посади найдостойнішими чиновниками, а також дати освіту негоціантам, які роблять честь своїй вітчизні, буде завданням відділу цивільних наук.

Харківський університет може впливати на освіту і користь усього південного краю Росії».

Із заяви міністра освіти С. Уварова (1834 р.)

«Університет Св. Володимира – моє творіння. Але я першим ліквідую його якщо він не виконуватиме своєї мети поширювати російську освіту і російську національність в ополяченому краю Західної Росії».

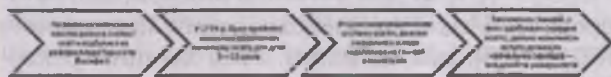
Завдання учням: відповідати на запитання:

• Які завдання царський уряд ставив перед університетами в Наддніпрянській Україні?

Ознайомлення учнів зі становищем освіти на західноукраїнських землях учитель організовує під час розповіді з використанням схеми еволюції та порівняльної таблиці.

Учитель. На західноукраїнських землях зміни в системі освіти відбулися за реформ Марії Терезії та Йосифа II. У 1774 р. було прийнято закон про обов'язкову початкову освіту для дітей 5–12 років. Вони мали право навчатися своєю рідною мовою. Згодом запровадили нову систему освіти, за якою навчальні заклади поділялися на гімназії різних типів.

Після закінчення гімназій, у яких здобували середню освіту, випускники мали можливість вступу до вищих навчальних закладів – академій та університетів. У всіх навчальних закладах, крім початкових, навчання здійснювалося німецькою мовою. Держава не фінансувала навчальні заклади, утримувалися вони на кошти населення й місцевих громад.

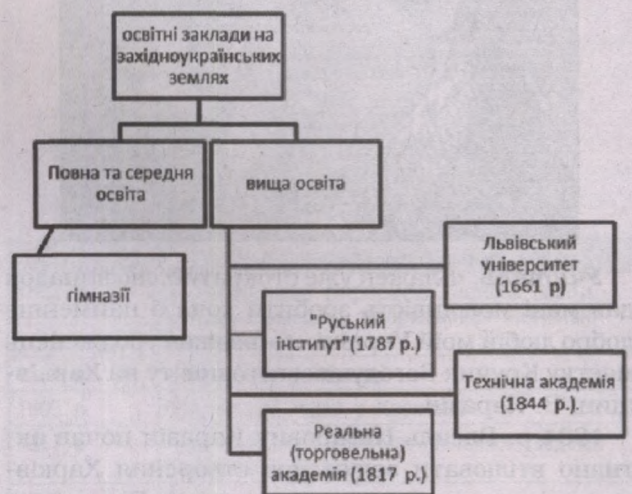
У Східній Галичині русинам доводилося чинити опір спробам поляків зробити початкові школи польськими. Проте поляки в 1805 р. домоглися від австрійської влади прийняття рішення про передачу всіх початкових шкіл краю під контроль римо-католицької церкви. Унаслідок цього посилювалася колонізація початкової освіти в Галичині. Переважна більшість дітей селян-русинів через

важке матеріальне становище батьків узагалі не відвідували школу. У 1841 р. в початкових школах Галичини навчалося лише 14 % дітей шкільного віку.

У Буковині відбувалася румунізація системи освіти. Навчання здійснювалося румунською й німецькою мовами, українська мова до шкіл не допускалася. У 1850 р. в краї діяло 55 шкіл.

У Закарпатті завдяки зусиллям греко-католицької церкви існувала найкраща в регіоні система народної початкової освіти. Наприкінці XVII – на початку XIX ст. тут діяло близько 300 шкіл, що утримувалися церковними громадами й викладання в яких здійснювалося русинською народною мовою. У всіх інших навчальних закладах краю використовували угорську мову, що перешкоджало навчатися в них дітям русинів. Угорський уряд наполегливо проводив мадяризацію Закарпаття. За законом 1844 р., в усіх видах шкіл краю запроваджувалася угорська мова.

Становище освіти на західноукраїнських землях		
Східна Галичина	Буковина	Закарпаття
<ul style="list-style-type: none"> Підпорядкування початкової школи римо-католицькій церкві. Колонізація початкової освіти. Навчальні заклади відвідувало 14 % дітей дошкільного віку 	<ul style="list-style-type: none"> Румунізація системи освіти. Українська мова до шкіл не допускалась. Навчання здійснювалось німецькою й румунською мовами 	<ul style="list-style-type: none"> Школи знаходились під патронатом греко-католицької церкви. 300 шкіл утримувалося церковним та громадським коштом, де навчання здійснювалось русинською мовою. Інші навчальні заклади піддавались мадяризації навчальних закладів

Використовуючи метод доведення, учитель формує уявлення в учнів про вплив розвитку культури на сфері життя народу.

Учитель. Революція 1848–1849 рр. спричинила деякі зміни в ситуації з освітою на західно-

українських землях. Так, у цей період тут почали відкриватися недільні школи для дорослих, де навчання здійснювалося українською мовою. У Галичині їх було 60, у Закарпатті – дев'ять. Було створено нижчі реальні школи із збільшеним трирічним терміном навчання, де учнів ознайомлювали з основами сільськогосподарських знань – садівництвом, бджільництвом тощо.

Отже, зміни, спричинені революцією 1848–1849 рр., полягали у появі шкіл, які забезпечували освіту дорослих та надавали професійні знання учням.

Первісне закріплення:

• Які зміни в системі освіти стали наслідком революції 1848–1849 рр.?

3. Наука.

Використовуючи **розгорнуту характеристику і тематичну таблицю**, учитель ознайомлює учнів з видатними вченими та розкриває їх досягнення.

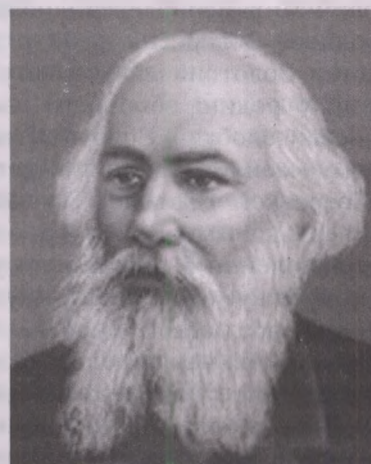
Вчений	Галузь діяльності	Досягнення
Тимофій Осиповський (1765–1832)	Астрономія, математика	Досліджував небесні явища, створив тритомний «Курс математики»
Михайло Остроградський (1801–1861)	Математика	Автор 40 праць із математичного аналізу, відкрив метод інтегрування раціональних функцій (метод Остроградського) встановив формулу перетворення інтеграла по об'єму в інтеграл по поверхні
Михайло Максимович (1804–1873)	Історія	Автор підручників для студентів «Основи біології» та «Основи зоології», праця «Роздуми про природу» і «систематика рослин», переклав українською мовою «Слово о полку Ігоревім», уклав три збірки українських народних пісень, досліджував історію Києва, Полтави, Переяслава.
Микола Бекетов (1827–1911)	Хімія	Дав формулювання закону діючих мас, описав відкритий ним метод відновлення металів (алюмінотермія). Опублікував понад 80 наукових праць, започаткував харківську фізико-хімічну школу
Володимир Караваєв (1811–1892)	Медицина	Засновник української хірургічної офтальмології
Микола Єллінський (1796–1855)	Хірургія	Автор двотомного підручника з основ хірургії

Уявлення про видатного математика **Михайла Остроградського** вчитель формує, використовуючи **прийм опису**.

Учитель. Дивлячись на портрет **Михайла Остроградського** та проаналізувавши його зовнішність, можна зробити такий опис: великий, опуклий лоб без волосся свідчить про розум, схильності до завоювання визнання, доказом цього може слугувати те що Михайло навчався на «відмінно» і, як найкращому випускникові Харківського університету 1820 р., йому присвоїли ступінь кандидата. Тонкі брови видають гордовитість і амбітність, доказом цього є той факт, що Михайло відмовився вчетверте складати іспити для присвоєння йому вченого ступеня кандидата наук і від диплому університету з вимогою викреслити його ім'я зі списків колишніх студентів. Невеликі очі відрізняють красномовність і допитливість, уже в ранньому віці Остроградський проявляв зацікавлення до математичних обчислень і він вимірював різні предмети: вози, дерева, глибину ярів та криниць. Найчастіше сильні люди, які самостійно досягають поставлених цілей, мають велике і добре окреслене підборіддя, підтвердженням цього слугує невпинність Михайла Васильовича, який іде навчатися до Парижа, вдосконалює свої студії у Колеж де Франс у Парижі, де зробив перші серйозні спроби своїх сил у математиці й особливо в інтегральному численні, за що отримав особливу похвалу від Коші.

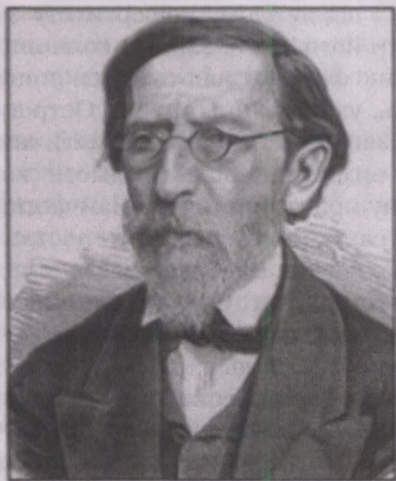
Уявлення про видатного хіміка **Миколу Бекетова** вчитель формує, використовуючи **історико-біографічну довідку**:

Микола Бекетов народився в дворянській родині. Після закінчення 1-ї Санкт-Петербурзької гімназії (1844) вступив на відділення природничих наук філософського факультету Санкт-Петербурзького університету. Через два роки перевівся до Казанського університету й у 1849 отримав ступінь кандидата природничих наук. Працював у Харківському університеті на кафедрі хімії. Один з ініціаторів створення громадської бібліотеки в Харкові, Товариства поширення грамотності, Товариства допомоги нужденним студентам та ін. Першим дослідив мінеральні води хутора Березова під Харковом (нині – курорт). Під час «харківського періоду» опублікував понад 80 наукових праць, започаткував харківську фізико-хімічну школу. Президент Російського фізико-хімічного товариства.

Помер 13 грудня 1911 у Санкт-Петербурзі Російської імперії, похований на Смоленському православному кладовищі.

Уявлення про видатного історика та етнографу Михайла Максимовича вчитель формує, використовуючи **прийом історичного портрета**:

«Не покину, поки згину, мою Україну».

М. Максимович

Максимович Михайло Олександрович (1804–1873). Народився 3 вересня 1804 р. на хуторі Тимківщина Золотоніського повіту Полтавської губернії у родині збіднілого дворянина. Початкову освіту здобув у Золотоніському Благочинському монастирі, потім вступив до Новгород-Сіверської гімназії. По закінченні Новгород-Сіверської гімназії 1819 р. вступив на філологічне відділення Московського університету. 1823 р. публікує свою першу наукову працю «Про систему рослинного царства». У травні 1834 р. М. Максимовича запрошують до щойно створеного Київського університету святого Володимира, де він спершу працює професором, а з жовтня того ж року стає першим ректором.

1857 р. друкує переклад «Слова про Ігорів похід» українською мовою. Іван Франко підкреслював, що видання Максимовича мали великий вплив на формування патріотизму в багатьох передових людей України. Фундаментальна праця Максимовича «Дні і місяці українського селянина», статті «Що таке думи» та «Замітки про побутові пісні» стали першоосновою етнографії як науки. Помер 10 листопада 1873 р. на хуторі Михайлова Гора біля с. Прохорівки.

Завдання: законспектувати основні положення біографії цих діячів.

Використовуючи прийом **пояснення**, учитель розкриває значення культурно-освітнього центру «Оссолінеум».

Учитель. «Оссолінеум» (Народний заклад ім. Оссолінських) у Львові – це найбільший культурно-освітній і науковий центр на західно-українських землях, заснований у 1817 р. польським істориком і громадським діячем Юзефом Оссолінським. У ньому зберігалися архіви польської шляхти, колекції зброї, картин, скульптур, археологічних пам'яток тощо. До складу «Оссолінеуму» входили також велика бібліотека, друкарня й музей.

Завдання учням: занотуйте зміст поняття у зошити.

4. Література.

Розкриваючи стан розвитку української літератури, вчитель використовує **евристичну бесіду з використанням міжпредметних зв'язків та тематичної таблиці**:

Учитель. Пригадайте з курсу української літератури, які напрями були панівними наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.?

Учень. У тогочасній українській літературі та мистецтві основними художніми напрямками були класицизм і романтизм.

Учитель. Визначте зміст напрямку класицизм.

Учень. Класицизм – один з основних напрямів європейської літератури й мистецтва для якого зразком було давньогрецьке й давньоримське мистецтво.

Учитель. Кого називають творцем нової української прози?

Учень. Творцем нової української прози називають Григорія Квітку-Основ'яненка.

Учитель. Пригадайте з курсу української літератури автора, що давньогрецьку історію виклав у своєму поетичному творі, переробивши її на український манер?

Учень. Таким автором є І. Котляревський з його твором «Енеїда».

Учитель. Як в українській літературі визначають жанр поеми «Енеїда»?

Учень. Травестійно-бурлескна поема. Бурлеск – комічна поезія. Травесті – гумористична поезія, близька до пародії.

Учитель. Яке значення для розвитку української літератури мала поява «Енеїди»?

Учень. Поява «Енеїди» І. Котляревського започаткувала новий етап у розвитку української літератури, а І. Котляревського вважають основоположником нової української літератури.

Учитель. Чому І. Котляревського вважають основоположником нової української літератури?

Учень. Тому що його твір «Енеїда» написаний народною українською мовою, що стало проривом у тодішній літературі.

Учитель. Назвіть інших митців української літератури, творчість яких є прикладом класицизму.

Учень. Такими авторами є П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко.

Учитель. Який напрям змінює класицизм у першій половині XIX ст.? Визначте його зміст.

Учень. У першій половині XIX ст. класицизм замінює романтизм, напрям у європейській літературі та мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. в Німеччині, Англії та Франції. Він привертає увагу до внутрішнього світу людини; його головним образом є недосяжна мрія, ідеал.

Учитель. Творам якого автора властиві гумор, сатира та гостра соціальна несправедливість?

Учень. У творчості Петра Гулака-Артемівського (1790–1865) гумор і сатира мали форму гострої критики соціальної несправедливості.

Учитель. Творчість якого поета-романтика вважається вершиною розвитку української літератури у першій половині XIX ст.?

Учень. Вершиною розвитку української літератури у першій половині XIX ст. вважається творчість Т. Шевченка.

Учитель. Які твори Т. Шевченка ви знаєте?

Учень. Збірка поезій «Кобзар» (1840 р.), поема «Гайдамаки» (1841 р.), збірка «Три літа», повісті «Музикант», «Художник», «Близнята», «Капітанша», драма «Назар Стодоля».

Учитель. Яким ім'ям народ визначив місце Т. Шевченка?

Учень. Народ визначає місце Т. Шевченка ім'ям «Кобзар».

Учитель. Кого з представників романтизму ви могли б назвати?

Учень. Естетики романтизму дотримувалися харківські романтики (Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров та інші), члени «Руської трійці» (Я. Головацький, І. Вагилевич, М. Шашкевич), у Закарпатті – О. Духнович. Вершиною романтизму вважається творчість Т. Шевченка, П. Куліша. У класичному та романтичному стилях писав свої твори Є. Гребінка.

Учитель. Чий твір має джерельне значення для історичної науки. адже описує вам відому історичну подію козацької епохи?

Учень. Український історичний роман «Чорна рада» Пантелеймона Куліша.

Учитель. Особливим українським колоритом та дошкульною сатирою на існуючий лад насичена творчість якого відомого українсько-російського письменника?

Учень. Творчість Миколи Гоголя насичена особливим українським колоритом та дошкульною сатирою.

Учитель. Назвіть твори М. Гоголя, яким притаманні ці особливості.

Учень. Такі особливості притаманні соціальної комедії «Ревізор» і поемі-драмі «Мертві душі», а також особливим українським колоритом насичені його повісті «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» і «Тарас Бульба».

Учитель. Яке значення мала творчість І. Котляревського та Т. Шевченка у розвитку української літератури?

Учень. Творчість І. Котляревського, харківських романтиків, стала важливим чинником процесу українського національного відродження. Вершиною її розвитку на цьому її етапі стала творчість Тараса Шевченка. Українська література першої половини XIX ст. вийшла на новий етап у своєму розвитку, ставши літературою уже української нації.

Учитель. Отже, поява поеми «Енеїди» І. Котляревського 1789 р. вважається початком українського національного відродження.

Художній напрям	Автор	Твори
Класицизм	І. Котляревський	«Енеїда»
	П. Гулак-Артемівський	Байка «Пан та собака»
	Г. Квітки-Основ'яненко	«Пан Халевський», «Українські дипломати», «Маруся», «Сердешна Оксана», «Козир-дівка», п'єси «Сватання на Гончарівці», «Щира любов», «Шельменко-денщик» та інші твори
Романтизм	М. Гоголь	Соціальна комедія «Ревізор» і поема-драма «Мертві душі», його повісті «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» і «Тарас Бульба»
	М. Шашкевич	«Туга», «Розпука», «Веснівка», «Підлісся»
	М. Устиянович	Новели «Помста верховинця», «Страшний четвер»
	П. Куліш	Український історичний роман «Чорна рада», історичні поеми «Україна», «Настуня», «Кумейки», «Солониця», «Великі проводи», поема «Україна», переклад українською мовою Біблії
	Т. Шевченко	Збірка поезій «Кобзар» (1840 р.), поема «Гайдамаки» (1841 р.), збірка «Три літа», повісті «Музикант», «Художник», «Близнята», «Капітанша», драма «Назар Стодоля»
	Є. Гребінка	«Малоросійські приказки», переклав поему О. Пушкіна «Полтава»

Завдання учням: занотувати таблицю.

III. Закріплення та повторення:

Колективна робота з використанням репродуктивної бесіди:

• Назвіть, для представників яких станів були призначені початкові повітові училища за реформою 1803 р.?

• Назвіть заклади вищої освіти на західноукраїнських землях та охарактеризуйте їх діяльність.

• Розкрийте роль наукових досягнень Т. Осовського.

• Коли було створено «Оссолінеум» у Львові, та яке його значення?

• Розкрийте зміст поняття «класицизм».

• Які твори Г. Квітки-Основ'яненка ви знаєте?

• Вкажіть основні особливості розвитку культури України цього періоду.

• Які успіхи мав розвиток освіти в Наддніпрянській Україні та на західноукраїнських землях?

• Назвіть здобутки української науки цього періоду.

• Розкрийте зміст становлення нової української літератури?

IV. Підбиття підсумків уроку.

Використовуючи прийом **узагальнення**, вчитель визначає основні риси розвитку української культури наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. розвиток української культури відбувався під впливом західноукраїнських культурних явищ та політики, яку здійснювали на українських землях Австрійська та Російська імперії. В освіті імперськими урядами було здійснено реформи, які мали на меті змінити її відповідно до потреб часу. Становище в освітній галузі на західноукраїнських землях унаслідок шкільних реформ Габсбургів було дещо кращим, ніж у Наддніпрянській Україні. Наукові досягнення цього періоду стали проявом високого рівня можливостей українських учених. Протягом першої половини XIX ст. виникла нова українська література, яка зробила вагомий внесок у формування національної культури, стала важливим чинником українського націотворення.

V. Подача домашнього завдання.

1. Опрацювати текст параграфа.

2. Заповнити порівняльну таблицю:

Варіант виконання домашнього завдання:

Умови і риси розвитку культури	
XVIII ст.	XIX ст.
<ul style="list-style-type: none"> Підґрунтям була козацька державність; російська імперія позбавляла українську культуру основ розвитку; втрата самобутнього характеру; різний розвиток Правобережжя і західноукраїнських земель; видатних представників було залучено до російської культури 	<ul style="list-style-type: none"> Становлення модерної української культури; вплив Австрійської та Російської імперій; виникнення нової української літератури; високий рівень можливостей українських учених; в західноукраїнських землях унаслідок реформ Габсбургів стан освіти був дещо кращим, ніж у Наддніпрянській Україні

3. Складіть історичний портрет на тему: «Микола Гоголь: геній чи дивак».

4. Підготуйте дискусію: «Чому можна вважати кінець XVIII – першу половину XIX ст. добою розквіту української літератури? Як цей розвиток вплинув на формування української модерної нації?»